

MAREK KASZEWSKI

ORCID: 0000-0001-5871-7440

Akademia Pomorska w Słupsku

kaszewski@o2.pl

O interiekcjach kaszubskich w perspektywie leksykograficznej

Słowa kluczowe

interiekcje, tożsamość kaszubska, słowniki polskie i kaszubskie, definiowanie, pochodzenie kaszubskich wykrzykników

Keywords

interjection, Kashubian identity, Polish and Kashubian dictionaries, defining, origin of Kashubian interjections

Interiekcje w dziejach lingwistyki z jednej strony jawią się jako istotny kłopot – zarówno pod względem klasyfikacyjno-opisowo-funkcjonalnym (ich miejsce w systemie języka, typologia ze względu na funkcję, budowę czy pochodzenie), jak i materiałowym (wybór właściwych źródeł dla ekscerpji) oraz leksykograficznym (repertuar jednostek, ich kształt formalny, definiowanie). Stanowi owa klasa wielkie wyzwanie dla współczesnej lingwistyki, o czym świadczy często traktowanie ich jako redundantnego, kłopotliwego w analizie elementu języka, pozostającego na marginesie głównych dociekań badaczy systemów: zarówno indo-, jak i nieindoeuropejskich. Te wątki i podobne komentarze przewijają się w pracach kolejnych badaczy omawianej kategorii gramatycznej, mimo że w ostatnich kilkunastu latach można zaobserwować wzrost zainteresowania problematyką, szczególnie w aspekcie konfrontatywnym i translologicznym. Mimo to ów niezwykle zróżnicowany wewnętrznie zbiór jednostek doczekał się stosunkowo licznych opracowań, uwypuklających

różne aspekty zbioru interiekcji w rozmaitych językach, by wspomnieć w tym miejscu tylko o kilku monografiach przedmiotowych, np. autorstwa Marceliny Świątkowskiej, Elżbiety Orwińskiej-Róźniczki, Ewy Siatkowskiej czy Sybilli Daković, obok nich często w literaturze przywoływanych propozycjach klasyfikacyjnych Macieja Grochowskiego, Leokadii Stycz-Przebindy lub nowatorskich ujęć Moniki Krzempek, dotyczących interpretowania interiekcji w perspektywie kognitywnej. Problem ujmowany jest w różnorodnych opracowaniach i kompendiach lingwistycznych z uwzględnieniem rozmaitych aspektów interiekcji: ich właściwości syntaktyczno-predykatywnych (ewentualnie fleksyjnych – czy też *de facto* braku takich właściwości), cech semantyczno-funkcjonalnych, charakterystyki fonetyczno-akustycznej (ewentualnie słowotwórczej). Z uwag o charakterze generalizującym należy przytoczyć sugestię M. Świątkowskiej, kluczową dla koncepcji niniejszej badaczki, przewijającą się w różnych jej tekstach, w tym w monografii zatytułowanej *Entre dire et faire. De l'interjection*. Autorka stwierdza mianowicie, że interiekcje stanowią:

[...] z punktu widzenia morfologii leksemy niepodzielne [podkr. – M.K.], nieodmienne, nie tworzące klasy zamkniętej; z punktu widzenia składni to wyrazy-zdania lub równoważniki zdań, które albo pełnią funkcje członu zależnego w zdaniu, albo częściej są jednostką niezależną; z semantycznego punktu widzenia posiadają sens, choć jest on trudny do określenia, ponieważ zależy od kontekstu, sytuacji, intonacji, gestykulacji i mimiki¹.

Podobnie ujmuje problematykę interiekcji S. Daković, która stwierdza:

Przyczyn braku zainteresowania interiekcjami należy szukać w trudnościach, jakie sprawia nie tylko ich opis, ale także samo zgromadzenie inwentarza stanowiącego podstawę badań. Ma to związek z naturą interiekcji, która sytuuje je na pograniczu języka i pozajęzykowych środków wyrazu, a także z tym, że funkcjonują one głównie w języku mówionym. Z kwestią interiekcji wiąże się również wiele kontrowersji, począwszy od zasad wyodrębniania tych leksemów, po zagadnienie posiadania przez nie znaczenia. Ciągłe jeszcze widoczne są też problemy z leksykograficznym opisem interiekcji, co jest związane z niewypracowaniem metod ich opisu. [...]. Badanie interiekcji w aspekcie porównawczym pomogłoby odpowiedzieć na wiele pytań dotyczących nie tylko natury samych leksemów, ale także aspektów związanych z początkami mowy czy istotą ludzkiej komunikacji i ekspresji werbalnej².

Interiekcje potraktować można w świetle historii badań teoretycznojęzykowych jako wręcz esencję języka czy źródło ludzkiej mowy *in genere* – patrz uwagi Wilhelma

¹ Marcelina Świątkowska, „Quelques considérations sur la nature de l'interjection”, *Prace Językoznawcze* 63 (1979), 49.

² Sybilla Daković, *Interiekcje w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim. Opis i konfrontacja* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006), 9.

Wundta w jego słynnej *Völkerpsychologie*, a także sugestie metodologiczne Hermanna Paula (*Prinzipien der Sprachgeschichte*) czy Ernsta Schwentnera, który rozwijał koncepcję Wundta (*Die primären Interiectionen in der indogermanischen Sprachen*). Znamienne, że czytany i analizowany po ok. stu latach propozycjom interpretowania klasy wykrzykników przez wymienionych badaczy – mimo że stanowią one w pewnej mierze historyczne zaświadczenie efektywnych spekulacji o genezie języków *in genere*³ – i dzisiaj nie można odmówić metodologicznej i rozpatrywanej z logicznego punktu widzenia wiarygodności (w tym miejscu znajdują się też zagadnienia domniemanej binarnej – referencjalnej i symbolicznej – funkcji interiekcji), a odwołania do tych koncepcji odnajdujemy w pracach poświęconych choćby wykrzyknikom angielskim, francuskim, szwedzkim czy włoskim. Zaproponowane przez wymienionych naukowców propozycje klasyfikacyjne wzmiankowanych części mowy były i są całkowicie świadomie bądź jedynie intuicyjnie powielane, przywoływane, kontynuowane i rozwijane w ciągu kolejnych dziesięcioleci przez badaczy omawianej klasy jednostek komunikacji i ekspresji lub też pojawiają się poniekąd „przy okazji” – na marginesie zupełnie innych rozważań, obejmujących studia nad podsystemami słowotwórczymi czy składniowymi języków. Największe zainteresowanie i zarazem największe kontrowersje budzą w opracowaniach językoznawczych interiekcje onomatopieczne oraz adanimalne, czyli dozwierzęce, rozumiane jako „zawołania na zwierzęta, jakie przekazują rozkazy, na które zwierzę reaguje odruchowo określonym zachowaniem – z racji swej odmienności biologicznej nigdy nie może reagować słownie. Są to znaki jednokierunkowe”⁴ wraz z odzwierzęcymi, o znacznej części których można mówić w aspekcie iloczynu lub nawet inkluzji zbiorów (wykrzykniki dozwierzęce albo odzwierzęce stanowią w domniemaniu lingwistów onomatopeje, a idąc za propozycjami Wundta, sugerującego dychotomiczne funkcje tej klasy reprezentowanej przez jednostki prymarne i sekundarne, jako bezpośrednie naśladownictwo dźwięków naturalnych [obok niego symbolizowanie jakiejś treści] – należałoby interiekcje adanimalne i odzwierzęce zaklasyfikować do tej pierwszej grupy. Korespondowałyby to z ustaleniami niektórych sławistów, doszukujących się osobliwości w brzmieniu głosek stanowiących budulec takiego typu interiekcji jako dźwięków nieartykułowanych, niewystępujących w językach, a bardzo dokładnie imitujących mowę zwierząt⁵). Specyficzne właściwości onomatopei komplikują jeszcze kwestie jej reprezentacji w zbiorze interiekcji – Ewa Siatkowska np. uważa, że interiekcyjnym tworem onomatopiecznym przysługuje w ogóle odrębny status poza zbiorem wykrzykników ze względu na ich specyficzny status ontologiczny (semiotyka, właściwości

³ Zob. też: Marcelina Świątkowska, *A może na początku był wykrzyknik?*, w: *Między oryginałem a przekładem*, seria: *Na początku był przekład*, t. 5, red. Maria Filipowicz-Rudek i in. (Kraków 1999), 277–286.

⁴ Ewa Siatkowska, *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1976), 169.

⁵ Anatol Mirowicz, *Przegląd i charakterystyka części mowy w języku rosyjskim* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967).

znaczeniowo-funkcyjne, fonetyczne i morfologiczne, a także rola pełniona w komunikacji⁶). Wskazane względy sprawiają, że problemem dla badacza staje się sama ekscerpca materiału na potrzeby analizy – wszak nawet współczesne, zaawansowane pod względem metod leksykograficznych, słowniki nie są konsekwentne pod względem metody opisu (o czym wzmiankowała w swej monografii S. Daković), a repertuar rejestrowanych jednostek nie odpowiada rzeczywistości językowej i praktyce komunikacyjnej:

Pod powszechnie przyjętą definicją, mówiącą, że interiekcje są wyrazami uczuć i woli mówiącego umieszczana jest szeroka skala elementów, od głósów nieartykułowanych począwszy, przez przekleństwa, na zdaniach wykrzyknikowych skończywszy. Niektórzy badacze zakreślają szerokie ramy interiekcji, tworząc z nich klasę bardzo pojemną, inni są skłonni ją zawęzić [...]. Jednocześnie definicje nie proponują wyraźnych zasad wyodrębniających interiekcje lub nie przestrzegają zakreślanych przez siebie ram klasyfikacji, czego skutkiem jest spora dowolność w wyznaczaniu granic interiekcji. Częstym wypadkiem jest też przypisywanie przez jednego autora określonych leksemów interiekcji, podczas gdy u drugiego znajdują one miejsce w innej grupie⁷.

W niniejszym, syntetycznym opracowaniu wyznacza się relatywnie wąskie rozumienie interiekcji (bez uwzględniania dopowiedzeń), stanowiących część mowy (kategorię gramatyczną), która może, ale nie musi być pozbawiona właściwości fleksyjnych, która może stanowić równocześnie leksem i zdanie, składa się z pojedynczego elementu wokalicznego, sylab lub morfemów, jakie w akcie komunikacji mogą być dowolnie reiterowane, a znaczenie tych jednostek najczęściej konstituuje się dopiero w kontekście; takie formy często wyrażają różne stany emocjonalne, ale nie jest to ich cecha obligatoryjna.

Część kaszubskich jednostek wykrzyknikowych była już przywoływana i omawiana przez E. Siatkowską w monografii zachodniosłowiańskich zawołań na zwierzęta, jednak materiał badany przez autorkę pochodził z *Atlasu Językowego Kaszubszczyzny* (dalej AJK), o którego *de facto* historycznym już charakterze po latach sama jego współtwórczyni Hanna Popowska-Taborska napisała: „Materiał [...] reprezentuje stan archaiczny, nie istniejący już w wielu ankietowanych wsiach. Liczne wyrazy i formacje, znane w latach 50. tylko najstarszemu pokoleniu, zginęły bezpowrotnie wraz ze śmiercią informatorów atlasu”⁸. Traktowany w tym duchu, AJK może dostarczać interesujących faktów dotyczących wygasania słownictwa w połowie XX stulecia i powinien stanowić pomocnicze źródło ekscerpji materiału przede wszystkim dla historyków języka. W obliczu braku korpusów językowych dla kaszubszczyzny (takich, jakimi dysponujemy choćby dla polszczyzny

⁶ Ewa Siatkowska, „Wyrazy dźwiękonaśladowcze a wykrzykniki (studium porównawcze na materiale czeskim i polskim)”, *Poradnik Językowy* 3 (1977): 100.

⁷ Daković, *Interiekcje w języku polskim*, 28–29.

⁸ Hanna Popowska-Taborska, *Szkice z kaszubszczyzny* (Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie i Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wejherowskiej, 1987), 45.

historycznej i współczesnej, typu Korba, F19, NKJP czy Fotokorpus) na potrzeby badań nad interiekcjami, jako sferą języka wymagającą pogłębionego komentarza filologicznego, zasadna wydaje się ekscerpca źródeł leksykograficznych, bo to one właśnie – obok innych źródeł metajęzykowych – w obrębie mikrostruktury słownikowej, informacji gramatycznej, kwalifikowania i definiowania haseł pokazują sposób funkcjonowania interiekcji zarówno w przestrzeni semiotyczno-symbolicznej (szeroko rozumianej semiosferze), jak i w świadomości lingwistycznej kaszubskich leksykografów-autochtonów.

W niniejszym szkicu wyzyskano materiał z trzech słowników kaszubskich, spośród których pierwszy (najwcześniejszy chronologicznie) – autorstwa Stefana Ramułta – należy potraktować jako źródło historyczne, a pozostałe dwa (J. Trepczyka i B. Sychty) jako rezerwuuar słownictwa potencjalnie żywego w kaszubszczyźnie. Należy w tym miejscu podkreślić, że nie są to kompendia w równym stopniu wiarygodne, jak zresztą zgodnie stwierdzają kaszubszy lingwiści, badacze leksykografii tego języka, ale też sami autochtoni, bez przygotowania filologicznego. Wybór podstawy materiałowej dla ekscerpacji wykrzykników kaszubskich ma szczególną wagę ze względu na labilność omawianej klasy jednostek, nieostrość jej konturów.

Charakterystyczna dla kaszubskiej leksykografii, traktowanej w niektórych przypadkach jako zaangażowana ideowo praktyka podtrzymywania i budowania lokalnej tożsamości zbiorowej w oparciu m.in. o podkreślanie odrębności językowej niż teoria tworzenia słowników narodowych (etnolektalnych) – *vide* dzieło Jana Trepczyka – jest kwestia tworzenia nowych wyrazów, które w istocie nigdy w tym języku się nie pojawiły. Zjawisko, o którym mowa, znamienne przecież także dla historycznej leksykografii polskojęzycznej, ma kilka wyrazistych przyczyn, przynosi też poważne konsekwencje w kwestii wiarygodności materiału językowego ekscerpowanego na potrzeby badań filologicznych. Do czynników warunkujących tworzenie „sztucznych” wyrazów kaszubskich w obrębie dzieł leksykograficznych można zaliczyć przynajmniej kilka przyczyn:

- wyrażanie indywidualnych skłonności autorów, poczucie realizacji misji poprzez wkład w budowanie czy utrwalanie kaszubszczyzny literackiej, ale i jej subkodów funkcjonalnych, rywalizacja z poprzednikami, uzupełnianie domniemanych „braków” we wcześniejszych słownikach;
- wskrzeszanie słów staropolskich bądź budowanie ich replik;
- tendencja do słowotwórstwa potencjalnego, polegającego na wypełnianiu paradygmatów słowotwórczych, wakujących miejsc w obrębie gniazd (a w przypadku tych dzieł – łańcuchów słowotwórczych);
- wypełnianie nisz językowych wynikających z pojawiania się nowych desygnatów, dla których brak jeszcze kaszubskiego nazewnictwa;
- identyfikacja z postulatami programowymi grup ideowych (np. Zrzeszincë), oczyszczanie języka z polonizmów, germanizmów bądź internacjonalizmów.

Należy w tym miejscu podkreślić, że problematyka leksykografii kaszubskiej – zarówno dawniejszej, jak i współczesnej – jest bardzo dobrze opisana w naukowej oraz popularnej

literaturze przedmiotu (szczególnie w licznych tekstach H. Popowskiej-Taborskiej, także J. Tredera i E. Brezy); trzeba jednak nadmienić, że owe opisy i oceny poszczególnych leksykonów dokonywane są przez samych Kaszubów bądź osoby identyfikujące się z Kaszubami i w związku z tym – postrzegane z kaszubskiej perspektywy tożsamościowej.

Na potrzeby niniejszego tekstu ekscerpcji poddano następujące źródła przekładowe:

- Stefan Ramułt, *Słownik języka kaszubskiego, czyli pomorskiego* (1893), ok. 14 000 wyrazów;
- Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich* (1967–1970), ok. 61 000 wyrazów.
- Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski* (1994), ok. 60 000 wyrazów.

Ograniczona jest wartość (i wiarygodność) źródłowa słowników Ramułta i Trepczyka – pierwszy z nich ma znaczną rangę historyczną, ale dostarcza relatywnie małej liczby haseł, spośród których pewną część stanowią neologizmy autora; z kolei twórca drugiego z wymienionych źródeł nie dysponował przygotowaniem filologicznym, a w kwestii reprezentacji leksykalnej uważa się, że przynajmniej połowa haseł została w istocie przez Trepczyka wymyślona. Trzeci z ekscerpowanych słowników na stałe wszedł do kanonu źródeł nie tylko dla językoznawców i literaturoznawców, ale także dla etnografów, etnologów, antropologów kultury itd.:

Słownik B. Sychty w naukowym świecie slawistycznym uważany jest za jedno z najlepszych dzieł tego rodzaju, wykorzystywany jest jako podstawowe źródło w dociekaniach nad kaszubszczyzną, niezbędne również w wypadku szerszych slawistycznych studiów komparatystycznych. Do zbioru tego sięgają etymolodzy poszczególnych języków słowiańskich, szereg bowiem słów i form tu cytowanych rzuca nowe światło na interpretację leksyki słowiańskiej⁹.

W kontekście powyższych uwag dzieło Bernarda Sychty winno jawić się jako podstawowe źródło ekscerpcji także materiału interiekcyjnego. Jeśli jednak skoncentrować się w tym miejscu na tożsamościowym kryterium traktowania języka jako elementu konstytuującego poczucie odrębności, okaże się, że w świetle zgromadzonego materiału słownikowego kaszubskie interiekcje stanowią istotny komponent językowej tożsamości kaszubskiej regionalnej i wspólnotowej, ale są przynajmniej powodem do dumy, wartej zaakcentowania w opracowaniach leksykograficznych. Okazuje się bowiem, iż interiekcje we wszystkich analizowanych słownikach kaszubskich stanowią istotną grupę słownictwa, a w przypadku dzieła B. Sychty jest to reprezentacja wręcz ogromna, którą w zasadzie dałoby się bez problemu wyodrębnić jako osobny wręcz słownik (na potrzeby niniejszego szkicu wyekscerpowano materiał jedynie z dwóch tomów, gdzie odnaleziono ponad 70 interesujących nas jednostek).

⁹ Hanna Popowska-Taborska, „O Słowniku kaszubskim Bernarda Sychty”, *Język Polski* 43 (1987): 45, 46.

Sama klasa kaszubskich interiekcji była już przedmiotem zainteresowania badaczy – przede wszystkim orientowano się na opis wykrzykników adanimalnych oraz naśladujących dźwięki wydawane przez zwierzęta oraz ich reprezentacji w dziełach leksykograficznych oraz na tle kultury ludowej i sposobu postrzegania zwierząt przez społeczności lokalne – na Kaszubach wierzono bądź wierzy się nadal, iż niektóre zwierzęta dysponowały umiejętnością mówienia, ale została im ona odebrana za karę przez Boga. Największym zróżnicowaniem cechują się w gwarach kaszubskich interiekcje kierowane do gęsi i kur¹⁰.

Jak stwierdza L. Warda-Radys:

[...] głos zwierzęcia to monotonne powtarzanie tych samych dźwięków. Jest odbierany jako jedna sylaba z przedłużaną samogłoską (przede wszystkim ssaki) lub powtarzające się zgłoski (podobne lub różne). Problem leksykograficzny stanowi wyodrębnienie z przetworzonego przez człowieka ciągu dźwięków wydawanych przez zwierzę tego, co można by nazwać jednostką podstawową, stanowiącą pewną całość intonacyjną. Widać, że nie jest to zadanie łatwe. Na podstawie zebranego materiału wydaje się, że w dużej mierze ma to charakter subiektywny i intuicyjny (dlaczego zapisano *beee*, ale *me; tak*, ale *tok tok* i *ko ko ko ko?*). Oddawanie za pomocą określonego i ograniczonego systemu głosek danego języka dźwięków wydawanych przez zwierzęta prowadzi do tego, że człowiek zauważa pewne podobieństwo tych głosów do znaczących jednostek języka (swojego lub obcego)¹¹.

Duma z lokalności, odrębności językowej, występowania czynników warunkujących spójność tożsamościową, integrujących świadomą kaszubską społeczność¹², jest – jak się wydaje – właściwością uniwersalną, charakteryzującą wspólnoty lokalne o silnych tendencjach emancypacyjnych, opierających budowanie wzmiankowanej tożsamości na rzeczywistych czy jedynie wyobrażonych, czasem też projektowanych instytucjonalnie kryteriach wyjątkowości językowej. Tego typu przeświadczenie w codziennych, potocznych i swobodnych rozmowach z Kaszubami (po polsku) znajduje wyraz w metajęzykowych wypowiedziach, takich jak: „u nas tak się mówi/nie mówi”, „to nasze słowo, nie wasze, nie ich”, „to u nas, a nie u nich tak się mówi”, „to słowo to oni od nas wzięli/**ukradli od nas** (sic!)” itd. Wydaje się jednak, że językowa świadomość swojskości interiekcji na poziomie dyskursu potocznego, zwykłej codziennej komunikacji tego typu uwarunkowaniom nie podlega. Inna sprawa, że kaszubszczyzna, mimo intensywnych zabiegów mających na celu doprowadzenie do końca procesu standaryzacji tego języka, ciągle jeszcze nie jest w pełni znormalizowana, o czym świadczą żywe polemiki choćby w obrębie gremium Rady Języka Kaszubskiego

¹⁰ Edward Breza, Jerzy Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* (Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1981).

¹¹ Lucyna Warda-Radys, „Mowa zwierząt w *Słowniku gwar kaszubskich* Bernarda Sychty”, *Acta Cassubiana* 11 (2009): 155–165.

¹² Szerzej na ten temat Monika Mazurek, „Czynniki wyznaczające tożsamość kaszubską: język, rodzina czy terytorium”, *Acta Cassubiana* 7 (2005): 25–36.

(*vide* gramatyka autorstwa Hanny Makurat). W każdym razie interiekcje jawią się w tym miejscu jako pewna osobliwość leksykalna – albo w ogóle niepodlegająca standaryzacji, albo też znormalizowana bez jakichkolwiek obiektywnych przesłanek, w sposób niemal całkowicie przypadkowy, i nie jest to żadna lokalnie (tzn. w obrębie kaszubszczyzny) ograniczona tendencja.

W historycznym słowniku **S. Ramuła** z 1892 roku interiekcje opatrywane są oznaczeniem *wykrz.* (**47 jednostek** oraz ich warianty). Słownik pod względem reprezentacji materiału wykrzyknikowego można uznać za pożyteczniejszy od współczesnego dzieła Jana Trepczyka, gdyż leksykograf podaje tam ilustracje użyć wzmiankowanych jednostek, choć często bez opisu ich funkcji. W stosowaniu tego ostatniego rozwiązania autor nie jest jednak konsekwentny, pojawiają się bowiem w jego słowniku hasła zawierające wyłącznie domniemane ekwiwalenty polskie bądź – w przypadku interiekcji obcego pochodzenia – oryginalne ich postaci graficzne innojęzyczne (choć i od tej reguły zdarzają się wyjątki, np. *adjé*).

A, ACH, EH: A dosc mi ju tegò! A pudcesz! **ACH** Ach jak miã pchò w bòkù ‘ach, jak mnie kłuje w boku’. Ach jaczë to pészne rzeczë **AJ** aj, to belnò białka ‘ach, to urodziwa kobieta’ **ALA** Ala, knôpi! ‘hej, chłopcy’ Ala, bògu! ‘przebóg, dla boga’ Ala, pse (a, do kata) Ala zlemù (do licha) **BIBI**, luli, spij ‘przy usypianiu dzieci’ Bibi, żabinko, bibi, żużuzu! Ob. biżu i żuzu **BIŻU**, luli, spij. Biżu, sinku, bibibi. **BUCH** ‘okrzyk na świnie’ (żywołność jednostki oraz jej geografie potwierdza monografia E. Siatkowskiej). *Buchla, buch, buch!* (*buchla* jako apelatyw w zn. ‘świnia’ – wyraz pieszczotliwy, rzeczownik odwykrzyknikowy). **CZÓ!** ‘słysz, słuchaj, hej’. **CZIP-CZIP** ‘woła się na kury’: czip, czip, czipka, czip, czip, czip! (czipka ‘kura’) **DIDLI!** ‘naśladowanie głosu skrzypiec podobnie jak *dqm* basów’ Didli, didli, dąm, dąm, jak pòn spiewò, tak jò gròm [piosenka]. **DŻAN-DŻAN!** ‘wykrzyknik w tańcu przy muzyce: hej-ha!’ **FIR-FIR!** ‘naśladowanie szelestu lotu ptaka’ **HA!** ‘ha, hej, aha, ach’: Ha, mòm cã! Ha, cëż mòm robic! Ha, kòtë, do robòtë! **HACZ, HACZKA!** ‘wykrzyknik celem popędzenia konia; wio’: Hacz, séwò, hacz! > haczka ‘nędzny koń, habeta’ **HE?** ‘wykrzyknik pytajny, co’: Co të gòdòsz, he? **HEJ!** ‘wykrz. hej!’ **HEJ-NO!** ‘wykrz. oto tam, hej tam’ **HELA, HELA!** ‘wykrzyknik przy popędzaniu gęsi’ **HI, HIJE!** ‘wykrzyknik na konie, wio’ **HISISI** ‘hej! wio! wykrz. na konie’ **HÒ!** ‘wykrz. hò! ach!’: Hò, co të so mészlisz?, Hò, tak! Hò, nie! **HÒJA!** ‘wykrz. hej! hola!’: Hòja, chłopé, do robòtë! **HOP!** ‘wykrz., hop! hej!’: Nie rzeczë rëchli hop, jaż przeskòczisz! **HOT!** ‘wykrz. na prawo!’ **IH** ‘wykrz. eh! ba!’: Ih, bò to pròwda! Ih, dejta, pòkój, sąsedze! **ISA! ISKA!** ‘tak się woła na konie, aby przyszły’: Isa, iska, isisi! **ISISI** ‘wykrz. hej! wio! nuże!’ Tak woła się na konie. Ob. Iska **JEJ!** ‘wykrz. 1) na trwoę! gwałtu! ratunku! na pomoc! 2) na wyrażenie podziwu, zdumienia: to dziwne! nie może być!’: Jej, lëdze, ratujta! Jej, jakòż to mòże bëc! **JENCIE!** ‘wykrz. gwałtu! jej!’ Jencie, co tù żëdów! Jencie, to të mnie chcesz zabic! **JENË!** ‘biada! gwałtu! rety!’: o, jenë, jene! Wò, jenë! **JENKU!** ‘wykrz. ach! biada! gwałtu!’: Jenku, ju pò nas! **KSOB!** ‘wykrz. na lewo – woła się na konie, aby skręcały w lewo’: Bjerzëta sã ksob! < ksob przysł. ‘na lewo, po lewej stronie’ **MARSZ** wykrz. ‘marsz’ Marsz do szkòłë! **NA** wykrz. ‘na! masz! bierz!’ **NEŻ!** wykrz. ‘no! nuże! dalejże!’: Neż,

do robòtë! **NÔPRZÓD!** wykrz. ‘naprzód! marsz!’ **NIESTETĚ** ‘niestety! biada!’: Ale niestetë nie bëło miãdzy namë nikògò, cobë sã rozmiòł na tëch rzeczach **OHU!** wykrz. ‘ach! och! biada! gwałtu!’: Ohu, ce ja pòcznã terò? **OH!** wykrz. ‘och! ach!’: Oh, jò neszczestlëwò! **OJ!** wykrz. ‘oj, hej’: didididë – wykrzykuje się wesoło, jakby w takt muzyki; oj, biëda, biëda – okrzyk smutku **PRECZ!** wykrz. ‘precz! won!’: Idzić precz, tã kòdròku! **Puj, puj!** wykrz. ‘okrzyk na kota, pol. kyci, kyci’ **PYL, PYL; PY-LI-LI; PYLILI, PYLULU** wykrz. ‘W ten sposób przywołuje się gęsi’ > pyła ‘gęś’ **UHU!** wykrz. ‘wykrzyknik naśladowujący głos puhacza’ **WIÒ!** wykrz. ‘o!, ach!’: Wò Jezë! Wò mój panie! **WEJTAL!** wykrz. ‘patrzcie! o dziwo! hej!’ **WEJ! WEJ-LE!** wykrz. ‘oto, ot co’: Wej, co za figle stroją!

Także u Ramułta widać wyraźną niekonsekwencję, jeśli chodzi o grafie interiekcji – nie ma racjonalnego wytłumaczenia, dlaczego niektóre formy oparte na reiteracjach zapisywane są za pomocą dywizu, a inne z przecinkiem, inne jeszcze rozbite na dwie sylaby rozdzielone wykrzyknikiem (znakiem interpunkcyjnym). Ów znak nie stoi zresztą po każdej jednostce, którą Ramułt zakwalifikował jako interiekcję – nie wiadomo, czy jest to świadectwem jakiejś pogłębionej refleksji nad semantyką poszczególnych jednostek, jako tych, które wyraźnie wskazują na zintensyfikowanie siły głosu i odróżnienie takich form od wykrzykników „nie krzyczących”. W kwestii semantyki i pragmatyki odnotowanych interiekcji obserwujemy znaczną frekwencję wykrzykników dozwierzęcych, które u Trepczyka zaznaczone były marginalnie (*pyl, puj, isisi, ksob, hacz, buch*), emotywnych oraz onomatopeicznych.

W słowniku **Jana Trepczyka** z kolei zgodnie z przewidywaniami nie widać śladów podejmowania prób normalizacji graficznej interiekcji – panuje tutaj chaos i brak konsekwencji, szczególnie gdy chodzi o wykrzykniki wielokomponentowe albo oparte na reiteracjach (odnotowano tu **ponad 60 jednostek** oraz ich warianty). Ponadto w wielu przypadkach jednostki opatrzone oznaczeniem *int* w istocie są niebudzącymi wątpliwości co do możliwości ich zaklasyfikowania z punktu widzenia współczesnej wiedzy lingwistycznej partykułami. Przekładowy charakter słownika z polszczyzną jako językiem wyjściowym i kaszubszczyzną jako docelowym wymusił na autorze konieczność poszukiwania ekwiwalencji, co nastęrczyło w praktyce wielu problemów – przy braku jednowyrazowych kaszubskich odpowiedników leksykograf musiał posilkować się konstrukcjami analitycznymi o charakterze pełnych wypowiedzeń lub równoważników zdań.

Ach! *int* alaże!, a jenë (jo)!, ala!, ach!, o! **aj!** *int* ała!, ej!, aj! **ale! ale!** *int* le wej le! **Ko** gwës, le...!, në jo, le...!, hola! hola! **Ba** *int* në, në jo, në pewno, ko pewno, në ko pewno, bodòj, alasze, jesz bë co **Basta!** *int* dosc!, sygnie! basta! kuńc! **Be** *int*: **ani be, ani me** ani w tã, ani w nã; ani czòder, ani hójt **czego** aha! ~ **śmiechu** ha, ha, ha! ~ **zaskoczenia, zakłopotania** ala!, alasze! ~ **bólu** a! a! a!, ~ **ostrzeżenia przed poparzeniem** pch! ch! chë! ~ **halasu** ùbùdó!, ~ **ugryzienia, polknięcia** ham! ham, ham! ~ **chciwości** łaps! ~ **obrzydzenia** ehë! **rety!** *int* w pòmòc!, na pòmòc! retëнку! retëjta! **bęc!** *int* bó!, róbó!,

buch!, rims!, czaps!, ùbùdó! **biada!** *int* urzas!, strach!; ~ **zwyćężonym!** ùrzas dlô pòbitèch! strach dlô pòradzonèch! **bis!** *int* jesz rôz!, bis!, da capo! **bòdaj(że)** *int* wierę, bodòj(że); ~ cię! **brawo** *int* ~! brawo! **brzdęk!** *int* buch!, bums!, bó!, ùbùdó! **buch!** *int* bó!, bums!, buch! ◇ buch w puch (*mówią, idąc do łóżka*) **cap! lap!** *int* ùbùdó! rap, cap! **chap!** *int* łaps! chlaps! **chlust!** *int* chlust! **cyt!** *int* pst! czó! **dalibóg** *int* dólèbóg, po pròwdze, dólèszòk! **ej(że)!** *int* ej! *a.* hej! *a.* nële! **fik!** *int* hop! **fiu fiu!** *int* hejñè-wejñè!; **jemu** ~ **w głowie** jemù sã cos mëkcy *a.* to je roztrãbarch **fora!** *int* precz!, **rut(en)!**; ~ **ze dwora!** Le mie z widè! *a.* le sę karowac! **gadu gadu** *int* w bakowanim, w kòrbienim, w pèrotanim; **a my** ~ **o dawnych czasach** a më w bakowanim ò przodè czasach ◇ gadu gadu, a knòpi na slèwach *a.* psë w krèpach **hajda!** *int* hajdu, nële tej! marsz! **halo!** *int* halo! **halt** *int* stojè! stojec! stój! **hej!** *int* hej! hola! **hoc!** *int* hop, hopa, hocka! **hola!** *int* hola!, hej! **hokus-pokus** *m* hokus-pokus *a.* szacher-macher *m* **hop! hop!** *int* hop! hop! **hopsa(sa)!** *int* hops!, hopsa(sa)! **hosanna!** *int* hos(j)anna!, sława! **hura!** *int* hura! **huzia!** *int* ùbùdó!, hucz! **hyc!** *int* hop(la)! **jak to** *int* jak to! jakuż! **kaput!** *int* kùnc! stracony, wszètczèch kùnców kùnc **kùkù!** *int* kùkók! **lap!** *int* złap! chwatój! chwècè! **lap-cap!** *int* rap-cap! **lupu! cupu!** *int* ùbudó! **niestety!** *int* bòdòj!, (le) pòj sa (na)! Le wej! **no!** *int* në!, nële!, tej le!, nëże!, nëczkòjle!, nëtale!; ~ **dalej!** në tej le!, nële tej! **nu!** *int* në, nëże! **nuże!** *int* nële!, nëże!, nëce le!, nëta le!, nëtaże! **och!** *int* ach!, och!, ą! **ojej!** *int* ùjna, ò jenè, jenkù! **olaboga!** *int* pot ùjna!, alaze! (w USJP jako przestarz.) **pac!** *int* bó! **paf!** *int* bó! **pfe!** *int* fùj!, ecz!, ehe!, fikak! **puk, puk** *int* ból, ból! **rety!** *int* w pòmòc!, na pòmòc! retènkù! retèjta! **sza!** *int* cècho!, ps!, czó! **wara!** *int* precz od te(go) *a.* jò ce strzégóm! le mie biòj! **wio!** *int* hije! hija! **wiwat!** *int* wiwat! dobècè! zdar! **won!** *int* precz! karuj sę! biòj rut! Biòj mie z widu! **wyczha!** *int* wësję! ksję! hësję! WYCZHA (jednostka odnotowana w SJPD bez kwalifikatora, podana za SWil z cytatem z *Pana Tadeusza*: ‘okrzyk zachęcający psy do rzucenia się na zwierzynę’ [Wojski w *Panu Tadeuszu*]) **węz!** *int* wez! wezkòj! na! na le! najkòj! naczkòj! **węz go!** (*szczucie*) ks! ksję! hësję! wësję! hësğò! fës! **wio!** *int* hije! hija!

Jako interiekcje oznaczane są tutaj zarówno rzeczywiste wykrzykniki (tzn. jednostki spełniające warunki zdefiniowane wcześniej), jak i partykuły, konstrukcje składniowe czy formy imperatywne. Dla wielu wyjściowych jednostek polskich nie udało się Trepczykowi odnaleźć pełnych ekwiwalentów kaszubskich, w innych sytuacjach okazywało się, że możliwe jest odnalezienie nawet kilku odpowiedników rodzimych (np. *wësję! ksję! hësję!* dla wyjściowego wspomnianego *wyczha*). W kwestii typologii jednostek zwraca uwagę skąpa reprezentacja wykrzykników adanimalnych (w porównaniu z Sychtą i Ramułem), a także dominacja interiekcji emotywnych oraz dźwięko- i ruchonaśladowczych.

W najważniejszym z kaszubskich kompendiów leksykograficznych, słowniku **Bernarda Sychty**, odnajdujemy z kolei olbrzymią liczbę jednostek interiekcyjnych, niezwykle zróżnicowanych zarówno pod względem formy, jak i funkcji, semantyki, pragmatyki i pochodzenia. Na potrzeby niniejszego szkicu wyekscerpowano 78 takich jednostek oraz ich warianty. W zbiorze tego leksykografa występują wykrzykniki (oznaczone w słowniku jako *interj.* albo tej informacji pozbawione), w porównaniu z innymi słownikami (również

polskimi) są one opatrzone znacznie bardziej rozbudowanymi definicjami, które, oprócz podstawowych funkcji semantycznych jednostek, wskazują niekiedy także na ich wartość pragmatyczną oraz rolę pełnioną w tradycji i kulturze kaszubskiej; autor sygnalizuje również za pomocą kwalifikatorów ich recesywność lub niską frekwencję oraz lokalizację geograficzną. Odnotowane interiekcje pod względem budowy stanowią jednostki zarówno proste, jak i reiterowane, zbudowane z sylab lub morfemów (w takiej postaci są umieszczane jako wyrażenia hasłowe, i tak jak w przypadku pozostałych ekscerpowanych słowników brak tu spójności i konsekwencji zapisu¹³), derywaty słowotwórcze (w tym formacje deminutywne budowane na podstawach interiekcyjnych, także formacje oparte na konstrukcjach składniowych) i derywaty semantyczne.

ŁUP, ŁUP, ŁUP ‘naśladowanie kroków i głosu upiora, zwanego Łupi’ (chronologiczny kwalifikator nieliterowy w postaci krzyżyka, z lokalizacją na pd. zach. Kaszub); MAC ‘wabienie kóz i królików’: mac, mac, mac! Por. kociewskie mać MARICZNI! **interj.** ‘wykrzyknik wyrażający zdziwienie, zwykle w połączeniu z innym słowem’: A maricznim, Józkù, cęż to terò bądze! A maricznim slicznim! MATIZERNOGA! matizer i noga! **interj.** ‘wykrzyknik wyrażający zdziwienie, przestrach lub wzruszenie’: A matizer i noga, co sã nie dzeje! [interiekcja o wyraźnym eufemistycznym charakterze, pozwalająca uniknąć użycia wykrzyknika blasfemicznego]. MĚK! **interj.** ‘wykrzyknik oznaczający nagłe zniknięcie’: Měk, ju go nie bëło! MĚR! MĚR! **interj.** 1. ‘naśladowanie turkotu kołowrotka do przedzenia’: Mora mręczi, kej òna dësz. Kółko robi mër! mër! MUK! **interj.** ‘cicho!’: Cëcho, ani muk! Ani muk nie rzek. CUDU MUDU ‘wyraz zachodzący tylko w przysłowiu’: Cudu-mudu, ò weselù ani dudu. NA! na le! **interj.** ‘weź’ NACZKÔJ! **interj.** dem od *na* ‘weź’: naczkôj le, nie wstidz sã! NĚ! NĚLE! **interj.** ‘no dalej!’: nĚ, le ju skòńcz! N’ĚTALE! **interj.** ‘zwrot wyrażający zdziwienie, zaskoczenie, niespodziankę, skierowany zazwyczaj do więcej osób, nawet nieobecnych; słuchajcie no, patrzcie no’: n’ëtale dzatki, dzeż wa jesta, przindzëta le tu! [W tym przypadku w samej definicji zawiera się przeświadczenie Sychty o pewnej – w jego mniemaniu – właściwości wykrzykników, tzn. takiego ich użycia, które jest zdeterminowane sytuacją komunikacyjną, wymagającą określonej formy kontaktu i konkretnego odbiorcy – M.K.]. NÓLE! **interj.** ‘wyraz o charakterze ekspresywnym, używany jako wzmocnienie tybu rozkazującego lub w zastępstwie okrzyku ponagląjącego, skierowany do jednej osoby lub jednego zwierzęcia: no, dalej, nuże!’: nóle, pódzesz tĚ, bądzesz mie sã zalécò! nóle, chcesz mieć w pësk? N’ÓTALE! **interj.** ‘wyraz skierowany do **większej ilości** osób lub zwierząt’: n’ótale, mòje koniki! n’ótale, pospëwòjta sã, bo bądze wnet wieczór! N’ÓCELE **interj.** ‘zwrot grzecznościowy, skierowany do jednej, starszej osoby: pozwólcie, bądźcie tak uprzejmi’: n’ócele, jò wamò pòmogã zadwignã ten miech. N’ÓTAŻE **interj.** ‘wyraz skierowany do **większej ilości** ludzi lub zwierząt’: n’ótaże, obërzeta te spadłë jabłka! NÓŻE **interj.** ‘wyraz skierowany do

¹³ Bywa, że grafia wyrazów hasłowych (użycie dywizu lub spacji w zapisie interiekcji polisegmentalnych) jest odmienna niż ta, którą autor podaje w ilustracjach kontekstowych.

jednej osoby lub zwierzęcia': Nóże, zagrżój mie mleka! AHA! **interj.** 'wykrzyknik wyrażający przypomnienie, zadowolenie': Aha, terò jò jem doma! 'wiem już, o co chodzi'; Aha! Dobrzé, że milicjò tégò złodzeja złapała. ALUSZKU! **interj.** 'wykrzyknik wyrażający zachwyt lub pożałowanie dziecka': Aluszku! Naszé dziecilko sã uderzëło, nie płaczkò le! ALUSZECZKU! **interj. dem.** od aluszku: aluszczku! Mòże nasz sink vësoczkò spiéwkac. ACZ'I! APCZ'I! odm. apczy'ch (pd.) 'wyraz naśladujący kichanie': apcz'i! Boże dój zdrowié! Zróbkòjle jesz rôz aczi (pn.). BAC!# **interj.** 'wykrzyknik naśladujący upadnięcie dziecka': Bãdziesz tak dłuگو biegòł, sinku, jaż tē zrobisz bac. BAM! **interj.** 'wykrzyknik naśladujący upadek dziecka': Jena, chtēz to zrobił bam! BRR! **interj.** 'okrzyk wydawany w chwilach uczucia zimna, odrazy, pogardy, strachu': Brr, je tu zēmno BZ 'wyraz oznaczający, że ktoś jest niespełna rozumu': Mòsz tē bz?! – tu w użyciu rzeczownikowym. BZZZ **interj.** 'odgłos szybkiego ruchu skrzydeł owadów, lecącej kuli itp.': Ni móg jem usnać, bo te muchi wkòł mojē głowē leno bzzz... bzzz. CIMCIRIMCIM 'naśladowanie szmeru podczas oddawania moczu przez mężczyznę': Kiedē chłop na bok ùstąpi, tedē to robi tak – cimcirimcim, cimcirimcim – a kiedē baba, to òna leje, jakbē sã chmura òberwała, z krzyżykiem CIP, CAP 'naśladowanie odgłosów mlóących cepów' FUJ! **interj.** 'wykrzyknik wyrażający wstręt, obrzydzenie, naganę': Fúj, posromòjze sã! FULMA 'wyraz zachodzący w przekleństwie': Żebē ce fulma kopa djòbłów wżãła! FUR! **interj.** 'wykrzyknik oznaczający nagłe zniknięcie': Fur! I go nie bëło... GLIN, GLIN **onom.** 'wyraz naśladujący dźwięk dzwonka': W domie rozlég sã zwónek glin, glin, i gwiózdzka HAJDA! **interj.** 'wykrzyknik oznaczający nagłe zniknięcie, uciekanie': Wżãł nogi za pas i hajda rwòł dodóm, le sã za nim kurzëło. HAM! oraz hamham! hem! oraz hemhem! 'wyraz w języku dzieci naśladujący jedzenie; używając go, poruszają ustami': Zróbkòj le hamham! HEJ RUP! **interj.** 'wykrzyknik zachęcający do równoczesnego wykonania czynności wspólnymi siłami' HOTATA! **interj.** 'wykrzyknik używany podczas podrzucania dzieci na kolanie, naśladujący jazdę konia' HURA! obok ura! **interj.** 'okrzyk wyrażający radość, uznanie, wiwaty': Hura, mē wëgralē! CHRUP-CHRUP **onom.** 'wyraz naśladujący odgłos, jaki powstaje w trakcie gryzienia czegoś chrupkiego': Nasz Stach ledwie wstòł i òn chrup-chrup skòrkã chleba. IJ! **interj.** 'wykrzyknik wyrażający niedowierzanie': Ij, na swiecec bòskim, cēz tē òpòwiòdòsz! Ij nie, jaż mie sã wierzēc nie chce, żebē to bëła pròwda. JENĚSKA! JENĚSKU! JENĚSKUJKU! **interj.** 'wykrzyknik wyrażający przerażenie': JenĚsku, cēz sã nie dzeje! JenĚskujku, jò sã przelãkła! Por. jenã, jena, jeny, jenku JENĚSEJã! **interj.** 'wykrzyknik wyrażający przerażenie, podziw' JUCH CZUCH CZUCH! **interj.** 'okrzyk radości i szczęścia, szczególnie podczas tańca': Parobk przęcēsnał dzewczã do se i głòsno krzikał: juch czuch czuch, Marjanko! KãDĚ! **interj.** 'zwykle w połączeniu z wykrzyknikiem ala – wyraża zdziwienie': Ala kãdē, kiejze ta urosła, dzéwczã! KILĚ! KILĚ! KILIKILI! 'wyraz używany podczas łechtania': Móm cē zrobic kilikili, dzez tē mòsz swòją nòżkã? KLAP! **interj.** 'wykrzyknik naśladujący dźwięk mlóących cepów' (KLIP – odnotowane w tym samym zn., ale zbudowano wokół niego odrębne hasło) KNĚKS **interj.** 'wyraz naśladujący pęknięcie': Te żarówki nie sã nic wòrt – òne le zrobiã knĚks i sã przepòloné. KÙLINKU! **interj.** 'wyraża

zdziwienie, zwykle w połączeniu z wykrzyknikiem *ala*. KŪRDĚBELĚ! **interj.** Wejh. sporadycznie ‘okrzyk zdziwienia’: Kurdēbelē! Tegò jem sã jednak nie spòdzòł. MORĚ’NOWIE! **interj.** zwykle w wyrażeniu *daj go morē’nowie!* ‘wykrzyknik wyrażający podziw, zadowolenie’: Daj go morē’nowie, kùpił tē so konia! MIA, MIA ‘w języku dzieci: mięso’ NAJKŌJLE! **interj.** ‘weź’: najkòjle, dzecko, jabłuszko! NĚŽE! **interj.** ‘wyraz przynaglający, skierowany do jednej osoby’ NĚTAŽE! **interj.** ‘wyraz przynaglający, skierowany do większej liczby osób’: nētaže, zdrzēcēta jesz dzis to sano z fòrē! NĚŽ’ĚKŌJLE! **interj. dem.** od nēže: nēž’ėkòjle, chłopku, przēcēsni sã pėrznã do ksążki, a naucysz sã bėlno czėtac! NĚŽ’ĚCZKŌJLE! **interj. dem.** od nēž’ėkòjle! PACZ! **interj.** 1. ‘wykrzyknik naśladujący upadnięcie’, 2. ‘naśladujący klapsa’ PLUMPS! **onomat.** ‘naśladowanie wpadnięcia do wody, błota’: Plumps! I òn bėł w wodze. PRÓST! **interj.** ‘wykrzyknik zachęcający do picia jakiegokolwiek napoju alkoholowego’: Próst, na zdrowie młodė pòrē! *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* podaje ten wyraz w zn. ‘prosię’ od prsl. **pors-bcb*. PUT, PUT ‘w języku dzieci: naśladowanie oddawania wiatrów lub robienia kupki’: Chtěž to zrobił put, put? O, RĚTETA! **interj.** ‘okrzyk wyrażający przerażenie’ RUTUTU! **onom.** ‘wyraz występujący w kołysankach i naśladujący dźwięk kolebki’: Rutututu deska, mniała baba pieska...’ SI! obok SIN! **interj.** ‘wykrzyknik wyrażający podziw, zdziwienie, połączony z rozkaźnikiem *daj*’. SKL’ÓNOWIE! **interj.** ‘wykrzyknik wyrażający zdziwienie, połączony najczęściej z jakimś innym wyrazem’: Ala skl’ónowie! SZLÓP, SZLÓP **onom.** ‘wyraz naśladujący powłóczysty chód’ SZNĚK’UT! **interj.** ‘naśladowanie czkawkii’: Nasze dzecko robi sznėk’ut. SZRUP-SZRUP! **interj.** ‘wyraz naśladujący odgłos powstający podczas rżnięcia sieczki’ TIDIRIDILALA, TIDIRIDIRALALA! **interj.** ‘okrzyk wydawany podczas śpiewania piosenki ludowej’ TRA RA RA ‘naśladowanie głosu skrzypiec w przyspiewce tanecznej’: Na skrzėpeczkach tra ra ra, poj do tuńca Barbara. TRALALA **interj.** ‘przyspiew podczas śpiewania piosenek, zwłaszcza gdy nie pamięta się tekstu’ (brak tej jednostki w USJP i WSJP, notuje ją SJPD), UR-UR **onom.** ‘wyrazy naśladujące zgiełk, kłótnię, hałas’: Ti nie mògã jinaczė ze sobã pògadac jak ur-ur. ŪTNOWIE! **interj.** ‘zwykle w połączeniu z wykrzyknikiem *ala*, wyraża zdziwienie’ VEJLENO! VEJNO! **interj.** ‘wyraz kierujący uwagę na kogo lub co’: Vejleno, tak tē pòwinien to zrobic! Vejno, co mie sã stało! VEJKŌJ! **interj. dem.** od vej ‘patrz oto’: Vejkòj, jak tē sã òczapòł, uważòj sinkù! V’EJTALE! **interj.** ‘wyraz wyrażający zdziwienie, podziw, skierowany zwykle do większej ilości osób: o dziwo, patrzcie no’: Vajtale, vajtale, weselė jedze! [w tym przypadku można wyodrębnić strukturę morfemową interiekcji, która prymarnie stanowiła połączenie formy werbalnej z partykułą]. VEJCZKŌJLE! **interj. dem.** od vejkòle VEJCELE **interj.** ‘wyraz kierujący uwagę jednej starszej osoby’: Vejcele, co jem kupiła sobie do sėkni! VEJ **interj.** ‘wyraz kierujący uwagę na kogo lub co: patrz oto’: Vej, jak te dzecė sã bawią! VEJLE – ten sam wyraz wzmocniony partykułą *le*.

Liczba interiekcji odnotowanych, opisanych i opatrzonych stosownymi ilustracjami użyte u Sychty zdecydowanie przewyższa ich reprezentację u pozostałych kaszubskich leksykografów. Uznanie budzi też konsekwentny opis, uwzględnianie wariantów graficznych,

fonetycznych i morfologicznych takich jednostek oraz podjęcie (nie zawsze pomyślnie zakończonych) prób kwalifikowania wyrazów onomatopiecznych wśród szerszej klasy wykrzykników; z drugiej strony brak w tym wybitnym dziele kaszubskiej leksykografii informacji etymologicznej obok wykrzykników zapożyczonych. Interiekcje w dziele Sychty reprezentowane są przez jednostki niezwykle zróżnicowane zarówno pod względem funkcji, jak i pragmatyki. Ten drugi aspekt jest szczególnie ważny, gdy przyjrzeć się leksykograficznemu opisowi wykrzykników, takich jak *n'ətale, nóle, n'ótale, n'ócele, v'ejtale, vejcele*, które w swej strukturze semantycznej zawierają informację o liczbie i niekiedy wieku adresatów, do których dana interiekcja jest kierowana – owa właściwość stanowi istotną cechę wykrzykników kaszubskich i wskazuje na ich zasadniczą odrębność w stosunku do podobnych zawołań w języku polskim. Bardzo licznie zaświadczone są w materiale onomatopeje (*ur-ur, tidiridilala, tralala; szłóp, szłóp*), w tym jednostki nieznanne polszczyźnie współczesnej oraz historycznej (np. *szłóp, szłóp, szněk'ut!, glin, glin, cimcirimcim, cip, cap*) oraz onomatopeje adresowane do dzieci lub pochodzące z ich mowy (*aluszku, put, put; rututu, mia, mia*). Jeśli chodzi o te kaszubskie interiekcje, których rodowód wywodził się z folkloru i swoistej mitologii regionalnej, pewną grupę o wspólnej genezie stanowią interiekcje *quasi*-onomatopieczne, odnoszące się do wyobrażenia dźwięków wydawanych przez fantastyczne potwory czy istoty nadprzyrodzone. Osobną kwestią wartą rozważenia jest potencjał interiekcji jako bazy derywacyjnej – w materiale kaszubskim bardzo wyraźnie dostrzec można tendencję do budowania derywatów w oparciu o podstawy wykrzyknikowe – są to zarówno formacje rzeczownikowe, jak i werbalne oraz wśród nich także deminutywa (również drugiego stopnia, w obrębie klasy interiekcji infantalnych i adinfantalnych), np. *aluszeczku, něž'ėkòjle, něž'ėczkòjle, naczkòj, jenėskujku*. Owa deminutywizacja znajduje odzwierciedlenie w ich opisie leksykograficznym u Sychty.

Podsumowując, stwierdzić można, iż kaszubskie interiekcje wypełniają następujące zbiory:

- A. mające tradycję względnie ciągłą, zaświadczone także w polszczyźnie historycznej i/lub współczesnej, mające postać formalną oraz funkcje tożsame z interiekcjami polskimi;
- B. mające tradycję względnie ciągłą, zaświadczone także w polszczyźnie historycznej i/lub współczesnej, mające funkcje tożsame z interiekcjami polskimi, ale zmienioną postać formalną;
- C. zaświadczone w polszczyźnie historycznej i/lub współczesnej, mające taki sam bądź zbliżony kształt formalny do jednostek polskich, ale odmienne od nich funkcje;
- D. całkowicie odrębne pod względem formy i funkcji;
- E. całkowicie odrębne, zawierające dodatkowy sem wskazujący na właściwości pragmatyczne.

- A. *ach! basta! ała! ha! brawo! buch! hop! he? brr! tralalala*
 B. *kilë! kilë! + kilikili! ùbudó! rap, cap! jencie! jenku! um-um! hej rup! kilë! kilë! kilikili! pacz!ò, rëta! acz'i! apcz'i! odm. apczy'ch*
 C. *hola 'hej', hajda! klap! kurdëbelë!*
 D. *juch czuch czuch! hucz! didli! aluszku! cimcirimcim; cip, cap; glin, glin; kulinku! rututu! si! skl'ónowie! szrup-szrup!*
 E. *vejcele! n'ëtale! n'ótale! nóle! n'ócele! nóze! nëze! nëze! próst! v'ejtale! vejcele! n'ótaże.*

Interiekcje w języku kaszubskim pod względem pełnionej funkcji można podzielić, uwzględniając kryteria klasyfikacyjne różnego typu (semantyczne, pragmatyczne, syntaktyczne, genetyczne) stosowane do tej pory na gruncie lingwistyki. Materiał pozwala wyodrębnić następujące grupy:

- **onomatopeiczne** (imitatywne): *rututu! szłóp, szłóp, sznëk'ut! szrup-szrup! fur! plumps!*
- **adanimalne**: *pyl, puj, hacz*
- **adinfantalne** (ad infantibus): *hotata! kilë! kilë! aluszku! aluszczechu! bac! hotata!*
- **infantalne** (de infantum): *mia, mia, put, put, hamham*
- **emotywne** (ekspresywne): *brr! bz, fuj! jenëska!*
- **modalne** (nakaźniki – termin za J. Strutyńskim): *próst! vejleno! vejno! vejcele!*

Pod względem budowy fonologicznej i morfemicznej dominują tu interiekcje wielokomponentowe i oparte na reiteracjach: właśnie w tym miejscu zarysowuje się istotna różnica między kaszubszczyzną a stanem współczesnym klasy wykrzykników w języku polskim, rosyjskim i serbsko-chorwackim, opisanym przez S. Daković:

Analiza fonologicznej struktury interiekcji również wykazuje wiele podobieństw w języku polskim, serbskim, chorwackim oraz rosyjskim. Nie bez znaczenia jest też to, że we wszystkich językach większość interiekcji jest jednosylabowa. Fakt ten podkreśla różnice między interiekcjami a resztą słownictwa. Świadczy również o specyficznym charakterze przekazu interiekcji, wyrażających treści zwięzłe i ekspresywnie – forma przystosowana jest do pełnionych funkcji¹⁴.

Pod względem standardu opisu leksykograficznego interiekcje kaszubskie odnotowane w dziełach Ramułta, Sychty oraz Trepczyka wykazują podobieństwo do rozwiązań obecnych w historycznych, średnio- i nowopolskich słownikach przekładowych polszczyzny. W tym aspekcie klasa kaszubskich wykrzykników cechuje się brakiem standaryzacji graficznej (ta sama interiekcja zapisana w różny sposób w kilku źródłach słownikowych), znaczną dowolnością pod względem zapisu (forma syntetyczna, reiterowana, zapisana z przecinkiem lub dywizem/półpauzą), niekonsekwentnym kwalifikowaniem określonych

¹⁴ Daković, *Interiekcje w języku polskim*, 169.

jednostek jako interiekcji albo przydawaniu w opisie leksykograficznym walorów interiekcji wyrazom reprezentującym inne części mowy. W porównaniu z historycznymi słownikami polszczyzny zarysowują się tu dwie istotne różnice: po pierwsze w ekscerpowanym materiale kaszubskim brak interiekcji łowieckich, jakże znamiennej dla dawnej polszczyzny w świetle kultury myśliwskiej Rzeczypospolitej; po drugie, pozostałe interiekcje są dość konsekwentnie wyodrębniane za pomocą charakterystycznego oznaczenia *interj.*, a także z wykrzyknikami nie są już utożsamiane niektóre formy wokatywu oraz imperatywu, co zaobserwować było można, przeszukując XVII- i XVIII-wieczne źródła polskie. Niektóre z notowanych u Sychty interiekcji są bezpośrednimi cytatami z piosenek, przyśpiewek i zabaw ludowych – te jawią się jako szczególnie ważne świadectwa kultury duchowej Kaszub.

Nawet ten dość pobieżny przegląd materiału interiekcyjnego, wyekscerpowanego z trzech źródeł słownikowych, pokazuje, iż ta klasa słownictwa, która zazwyczaj w słownikach języka ogólnego reprezentuje pewnie margines (a i metody jej definiowania budzą poważne zastrzeżenia, na co zwracają uwagę językoznawcy), zajmuje w kaszubskiej świadomości lingwistycznej wyjątkowe miejsce: szczególnie widoczne jest to w pomnikowym dziele B. Sychty, gdzie znamieną jest nie tylko liczba takich jednostek, ale też konsekwentne ilustrowanie ich użycia za pomocą kolokacji. Zbiór kaszubskich wykrzykników (szczególnie tych, które odnotowano w ostatnim z ekscerpowanych źródeł) z całą pewnością zasługuje na rzetelne i kompleksowe opracowanie – obiecującą perspektywę wydają się tu badania kontrastywne, które przyniosły wymierne efekty w pracach choćby E. Orwińskiej-Ruziczki czy S. Daković.

Bibliografia

Źródła

- Ramułt, Stefan. *Słownik języka kaszubskiego, czyli pomorskiego*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Umiejętności, 1893.
- Sychta, Bernard. *Słownik gwar kaszubskich*. Wrocław: Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1967 (T. 1); Wrocław 1968 (T. 2); Wrocław 1969 (T. 3); Wrocław 1970 (T. 4); Wrocław 1972 (T. 5); Wrocław 1973 (T. 6); Wrocław 1976 (T. 7 Supplement).
- Trepczyk, Jan. *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. Jerzy Treder. T. 1–2. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994.
- Breza, Edward, Jerzy Treder. *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1981.
- Daković, Sybilla. „Interiekcje onomatopieczne w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim”. W: *VARIA XV. Zbornik materiálův z XV. kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Tajov 7–9. 2005)*, red. Alexandra Gálisová, Anna Chomová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, 2008.

- Daković, Sybilla. *Interiekcje w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim. Opis i konfrontacja*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006.
- Daković, Sybilla. „Onomatopeje i wykrzykniki w języku polskim i serbsko-chorwackim”. W: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, 4, red. Larysa Pisarek, Jan Sokołowski, 145–151. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000.
- Daković, Sybilla. „Semantyka interiekcji słowiańskich (w języku polskim, serbskim/chorwackim i rosyjskim)”. W: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, 5, red. Michał Sarnowski, Włodzimierz Wysoczański, 81–87. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.
- Grochowski, Maciej. „O miejscu interiekcji w systemie gramatycznym języka (na przykładzie współczesnego języka polskiego)”. *Prilozi* 12 (1987), 2: 51–59.
- Grochowski, Maciej. „Pojęcie jednostki funkcyjnej. Z historii metodologii składni polskiej”. W: *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*, red. Krystyna Kleszczowa, Anna Szczepanek. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2014.
- Grochowski, Maciej. „Status semantyczny wykrzykników właściwych”. *Prace Filologiczne* 37 (1992): 155–163.
- Grochowski, Maciej. „Wprowadzenie do analizy syntaktycznej wykrzykników”. *Polonica* 13 (1989): 85–100.
- Grochowski, Maciej. *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*. Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1997.
- Kaszewski, Marek. „Interiekcje w dawnych przekładowych słownikach języka polskiego”. W: *Badania diachroniczne w Polsce II. Między współczesnością a przeszłością*, red. Anna Krzyżanowska, Małgorzata Posturzyńska-Bosko, Piotr Sorbet. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2016.
- Krzempek, Monika. „Kognitywna analiza semantyczna polskich wykrzykników”. *Stylistyka* 27 (2018): 117–134.
- Krzempek, Monika. „Miejsce wykrzyknika w systemie części mowy – wykrzyknik w ujęciu kognitywnym”. *Prace Filologiczne* 64 (2014), 2: 187–202.
- Krzempek, Monika. „Semantyka czeskich wykrzykników”. *Bohemistyka* 15 (2015), 2: 103–125.
- Mirowicz, Anatol. *Przegląd i charakterystyka części mowy w języku rosyjskim*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967.
- Orwińska-Ruziczka, Elżbieta. *Funkcje językowe interiekcji w świetle materiału słowackiego i polskiego*. Kraków: Universitas, 1992.
- Popowska-Taborska, Hanna. „O Słowniku kaszubskim Bernarda Sychty”. *Język Polski* 43 (1963), 1–2: 99–101.
- Popowska-Taborska, Hanna. *Szkice z kaszubszczyzny*. Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie i Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wejherowskiej, 1987.
- Siatkowska, Ewa. „Słowiańskie wykrzykniki i partykuły od *ględ-* i ich homonimy”. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 9 (1969): 271–278.
- Siatkowska, Ewa. „Słowiańskie wyrazy pomocnicze i morfemy z elementem *-d-*”. *Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej* 5 (1984), 99–113.
- Siatkowska, Ewa. „Wyrazy dźwiękonaśladowcze a wykrzykniki (studium porównawcze na materiale czeskim i polskim)”. *Poradnik Językowy* 3 (1977): 99–105.
- Siatkowska, Ewa. „Z morfologii tzw. wyrazów amorficznych w języku polskim i słowackim”. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 23 (1985): 285–293.
- Siatkowska, Ewa. *Zachodniosłowiańskie zawołania na zwierzęta*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1976.
- Strutyński, Janusz. „Sposoby naśladowania głosów ptaków w języku polskim”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze* 114 (1965), 15: 85–117.

- Styrcz-Przebinda, Leokadia. „Parę uwag o możliwościach klasyfikacji wykrzykników”. *Polonica* 18 (1997): 162–167.
- Świątkowska, Marcelina. *A może na początku był wykrzyknik? W: Między oryginałem a przekładem. Seria: Na początku był przekład*, red. Maria Filipowicz-Rudek, Jadwiga Konieczna-Twardzikowa, Urszula Kropiwec, 277–286. T. 5. Kraków, 1999.
- Świątkowska, Marcelina. *Entre dire et faire. De l'interjection*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000.
- Świątkowska, Marcelina. “L'interjection: entre deixis et metaphore”. *Langages* 161 (2006): 47–56.
- Świątkowska, Marcelina. „Quelques considérations sur la nature de l'interjection”. *Prace Językoznawcze* 63 (1979): 49–62.
- Warda-Radys, Lucyna. „Mowa zwierząt w *Słowniku gwar kaszubskich* Bernarda Sychty”. *Acta Cassubiana* 11 (2009): 155–165.

O interiekcjach kaszubskich w perspektywie leksykograficznej

Streszczenie

Przedmiotem szkicu jest status klasy interiekcji w języku kaszubskim, miejsce wykrzykników w świadomości lingwistycznej kaszubskich leksykografów, metody opisu tych jednostek w trzech źródłach słownikowych, ich zróżnicowanie oraz próba typologii.

On Kashubian interjections from the lexicographical perspective

Summary

The subject of this sketch is the status of the class of interjections in the Kashubian language, the role of interjections in the linguistic awareness of the Kashubian lexicographers, methods of defining these units in three dictionary sources, their characteristics, and an attempt at typology.

Cytowanie

Kaszewski, Marek. „O interiekcjach kaszubskich w perspektywie leksykograficznej”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 19 (2020): 163–180. DOI: 10.18276/sj.2020.19-11.